

Буряк І. В.

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Анотація. Статтю присвячено опрацюванню поняття та сутності процесу моніторингу як складної системи. Розглянуто види моніторингу, етапи проведення та основні його завдання. Проведено соціально-економічний моніторинг на прикладі дослідження якості життя домогосподарств. Проаналізовано зарубіжний досвід щодо покращення умов життя домогосподарств.

Ключові слова: моніторинг, соціально-економічний моніторинг, домогосподарство, якість життя, товари довготривалого користування (вжитку), житлові умови.

Рис. 3. Табл. 0. Літ. 17

Буряк И. В.

МОНИТОРИНГ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ДОМОХОЗЯЙСТВ

Аннотация. Статья посвящена вопросам рассмотрения понятия и сущности процесса мониторинга как сложной системы. Рассмотрены виды мониторинга, этапы проведения и основные его задачи. Проведен социально-экономический мониторинг на примере исследования качества жизни домохозяйств. Проанализирован зарубежный опыт, по улучшению условий жизни домохозяйств.

Ключевые слова: мониторинг, социально-экономический мониторинг, домохозяйство, качество жизни, товары длительного пользования (потребления), жилищные условия.

Buriak I.V.

MONITORING OF THE HOUSEHOLD'S QUALITY OF LIFE

Summary. This article is dedicated to the examination of the concept and nature of the monitoring process as a complicated system. Monitoring types, stages of the

realization and its main tasks are considered. It is carried out a socio-economic monitoring based on the research of household's quality of life. A foreign experience how to improve the living conditions of the households is examined.

Keywords: *monitoring, socio-economic monitoring, household, quality of life, goods of long-term use, living conditions.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується динамічним розвитком інформаційних технологій та значною роллю інформації в соціально-економічних відносинах. Тому наявність повної, своєчасної та достовірної інформації про процеси, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності населення є необхідною умовою для прогнозування, успішної адаптації до негативних факторів та ефективного розвитку діяльності домогосподарств.

На сьогоднішній день найбільш важливим інструментом спостереження, аналізу та прогнозування, а також фактором у прийнятті обґрунтованих і найбільш ефективних рішень, є система моніторингу, який застосовується в рамках різних сфер науково-практичної діяльності підприємств, організацій та домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей впровадження і використання моніторингу в різних сферах діяльності присвячені праці таких вчених, як: В. М. Едрінова, А. А. Кавінова, Т. С. Максимова, А. В. Васильєва, А. Ф. Новикова, А. Ф. Мельника, Є. І. Бойко, Л. В. Кравцова, А. В. Шубравської та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

В економічних дослідженнях відчувається недооцінка моніторингу як виду спостереження. Найчастіше він зводиться до отримання лише статистичних даних. Насправді ж моніторинг є комплексним методом господарського контролю, який базується на отриманні різних видів інформації, в тому числі не тільки кількісної, але і якісної. Нехтування якісною інформацією веде до погіршення параметрів моніторингу і неможливості передбачення щодо

настання надзвичайних або катастрофічних господарських явищ (криз, дефолтів, біржових крахів, банкрутств і т.п.).

Формування цілей статті. Метою статті є вивчення сутності поняття «моніторинг», аналіз етапів проведення моніторингу, розгляд використання соціально-економічного моніторингу на прикладі дослідження якості життя домогосподарств України.

Виклад основного матеріалу. Оскільки моніторинг є достатньо складним та неоднозначним процесом, то для більш чіткого розуміння сутності даного поняття автором зроблено літературний огляд з цього питання.

С. А. Кузнецов у великому тлумачному словнику визначає моніторинг, як «систему постійних спостережень, оцінки і прогнозування змін стану будь-якого природного, соціального і економічного об'єкта» [1].

В. П. Кушлін тлумачить моніторинг як «технологію спостереження і аналізу змін об'єкту управління, яка характеризується постійністю, регулярністю здійснення протягом всього управлінського циклу» [2].

На думку О. Я. Кібанова моніторинг – це система збору даних про складні явища, процеси, які описуються за допомогою певних ключових показників, що дозволяють діагностувати стан об'єкта дослідження, оперативно відстежувати тенденції і динаміку його змін і на цій основі приймати оптимальні управлінські рішення [3].

Отже, розглянувши трактування поняття «моніторинг» різними вченими, можна зробити висновок, що їх поєднує збір даних, або спостереження. Різноманітність визначень даного поняття пояснюється сферою його застосування. Графічно сутність процесу моніторингу зображено на рис.1.

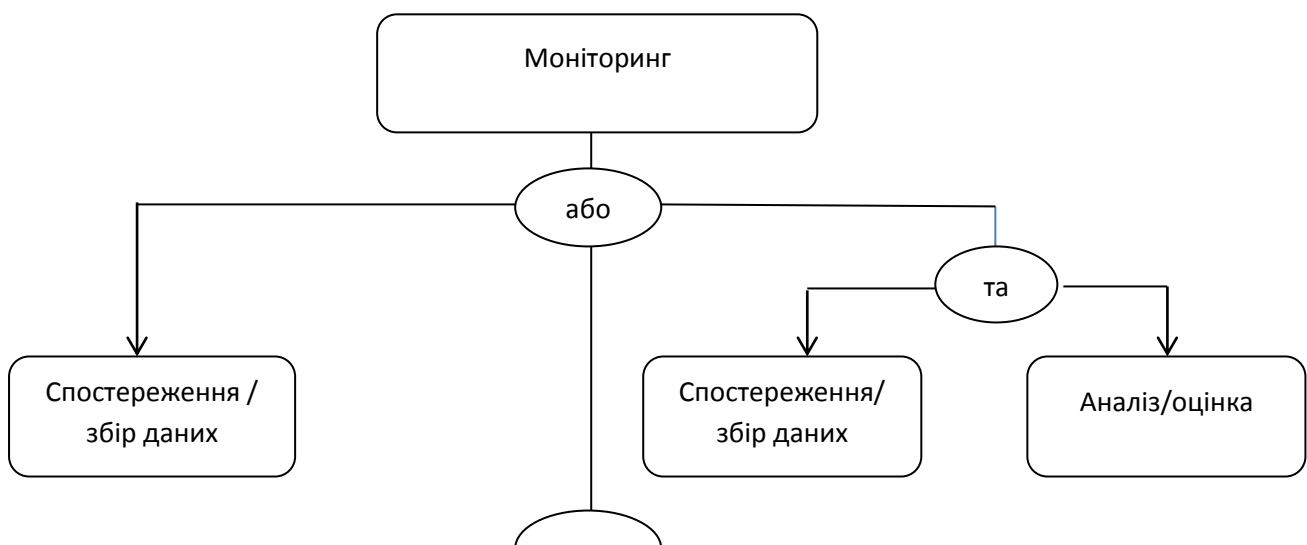

Рис.1. Сутність процесу моніторингу

Моніторинг, який обмежується здійсненням спостереження або збору даних ототожнюють з соціологічними спостереженнями, а оцінка та прогнозування зазвичай відокремлюється від моніторингу та розглядається в якості самостійних функцій [4].

Якщо розглянути моніторинг з економічної точки зору, то він характеризує особливий тип економічного спостереження, що передбачає систематичне спостереження за будь-якими господарськими процесами і явищами, оцінки передбачуваних змін, а також прогнозування і виявлення тих чи інших економічних тенденцій [5]. Тобто, економічний моніторинг складається зі спостереження, аналізу даних та прогнозування. Він дозволяє передбачити майбутні тренди і тенденції економічного розвитку і, тим самим, заздалегідь підготувати прийняття адекватних заходів щодо виправлення і поліпшення господарської ситуації.

Залежно від масштабу охоплення, економічний моніторинг, на думку Орехова О. М. та Ядова В. О., може бути: глобальним, національним, регіональним, локальним і точковим. За типом спостережуваних явищ економічний моніторинг ділиться на демографічний, аграрний, промисловий, транспортний, фінансовий, еколого-економічний і т.д. Можна назвати також загальноекономічний моніторинг, коли спостереженням охоплюють всі господарські сфери і галузі [5].

Головною метою функціонування системи моніторингу, з економічної точки зору, є забезпечення органів управління повною, своєчасною і достовірною інформацією про процеси, що протікають в різних сферах економіки та про стан соціальної сфери [6].

Збір та обробка інформації проходить у декілька етапів на різних рівнях управління (рис. 2)

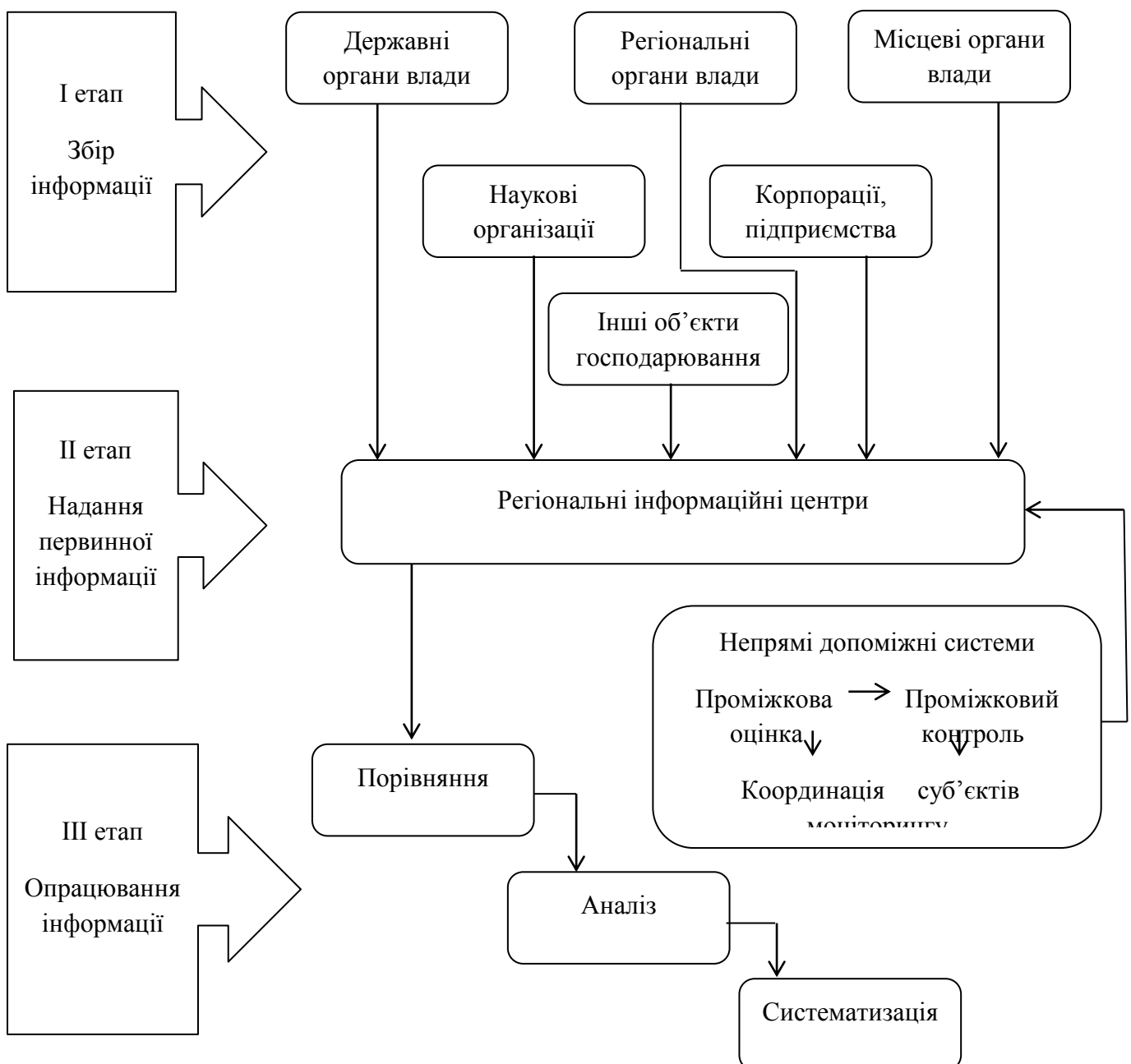

Рис. 2. Етапи проведення моніторингу

Складено за [7, 8]

Одним із найважливіших напрямків соціально-економічного моніторингу є моніторинг якості життя населення. Особливо актуальним це питання постає у світлі нинішньої економічної ситуації в Україні.

Сьогодні домогосподарства виступають центральним об'єктом дослідження і оцінки рівня та якості життя населення, вони представляють практично всі прошарки суспільства і на їх рівні зосереджені основні економічні, соціальні та демографічні характеристики становища та статусу населення [9]. Оскільки поняття домогосподарства охоплює усіх споживачів, найманих працівників, власників великих та дрібних капіталів, власників землі та засобів виробництва, осіб, які зайняті або не зайняті у суспільному виробництві, то постає гостра необхідність у більш детальному вивченні діяльності домогосподарств за допомогою механізмів моніторингу.

До діяльності домогосподарств можна віднести як ведення домашнього господарства, так і зовнішню взаємодію членів домогосподарств з іншими суб'єктами в інтересах своєї суспільної ланки.

Зазвичай в економічній літературі домогосподарства класифікуються за демографічними та економічними ознаками. Основними демографічними характеристиками домогосподарств є їх кількість, склад та місце проживання.

Головним економічним критерієм класифікації домогосподарств є рівень їх доходів та багатства.

У багатьох емпіричних дослідженнях можна зустріти характеристику домогосподарств за типами поселення (міські та сільські), за регіональним розташуванням (східні, західні, кліматичні зони та ін.) та за рівнем доходів (низький рівень, середній та високий) [6].

Також, сучасні дослідники вважають, що домогосподарства можна поділити на сімейні, несімейні та суспільні. На думку автора, їх слід поєднати за соціально-статусною ознакою.

Сімейні домогосподарства – це, звичайно, об'єднання людей, які пов'язані спорідненими або шлюбними відносинами.

Суспільні та несімейні домогосподарства не пов'язані між собою шлюбними або спорідненими відносинами, однак це не означає, що в минулому вони не існували, або у майбутньому не будуть існувати як сімейні господарства.

Основними джерелами даних про домогосподарства є:

щорічні вибіркові обстеження умов життя домогосподарств;

спеціальні соціально-демографічні обстеження населення, що проводяться епізодично та охоплюють широкий спектр питань.

За даними Державної Служби Статистики України кількість домогосподарств в Україні у 2015 р. складає 15074 тис. од. у порівнянні з 16076 тис. од. у 2014 році. У міських поселеннях проживають 67% домогосподарств, з них у великих містах (з чисельністю населення 100 тисяч осіб і більше) – 39%, у малих – 28%, у сільській місцевості – третина [10].

Одними з основних характеристик умов та якості життя домогосподарств є забезпеченість житлом, рівень його благоустрою, матеріальна забезпеченість, що в свою чергу включає наявність товарів тривалого користування.

Переважає більшість домогосподарств України (94%) мають окреме житло (окрему квартиру або індивідуальний будинок). Разом з тим 4% домогосподарств все ще мешкають у комунальних квартирах та гуртожитках.

У власному житлі проживають 95% домогосподарств (без урахування тих, які мешкають у гуртожитках), 1% – у державному чи відомчому, а 4% – наймають його у фізичних осіб. На селі майже всі домогосподарства мають власне житло, у містах – 93% [10].

Найбільша частина домогосподарств мають двокімнатне або трикімнатне житло (34% та 35% відповідно), 17% домогосподарств проживає в чотирьох і більше кімнатах, 13% – в одній кімнаті. Частка сільських домогосподарств, які проживають в трьох і більше кімнатах, у 1,5 рази більша, ніж серед домогосподарств міських поселень.

За підсумками опитування 56% домогосподарств задоволені в цілому або дуже задоволені своїми житловими умовами, що на 2 в. п. більше, ніж у минулому році. У великих містах такі оцінки повідомили 62% домогосподарств (у 2014р. – 61%), у малих – 57% (54%), на селі – 47% (44%) [10].

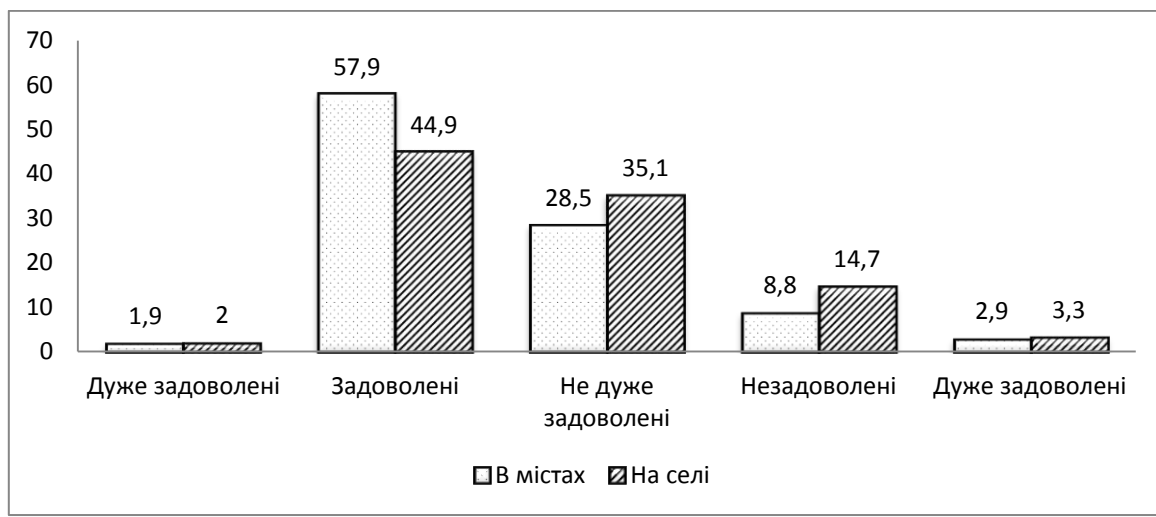

Рис. 3. Розподіл міських та сільських домогосподарств за ступенем задоволення своїми житловими умовами у 2015 р. [10]

У цілому по країні 14% домогосподарств (12% у містах та 18% на селі) незадоволені або дуже незадоволені своїми житловими умовами. Не дуже задоволені своїм житлом 31% домогосподарств. Порівняно з 2014 р. серед міських та сільських домогосподарств частка незадоволених або дуже незадоволених своїми житловими умовами скоротилася відповідно на 1,4 в.п. та 3 в.п. [10].

Відсоток незадоволеності щодо житлових умов досить високий, тому вирішення проблеми забезпечення житлом матиме суттєвий позитивний ефект для пом'якшення соціальної напруженості в суспільстві [11].

У соціально-орієнтованих країнах, таких як країни Європейського Союзу, США, Австралії та Канаді існує чимало програм соціального житла, які реалізуються як на загальнодержавному, так і на регіональному (муніципальному) рівнях.

Цікавий досвід надання державного житла в Новому Південному Уельсі (Австралія) [12]. Тут практично кожне домогосподарство з низьким рівнем доходів може розраховувати на допомогу держави (відповідно до встановленого державою межі доходу). Межа доходу являє собою максимальний розмір доходу (до сплати податків), який може заробити домогосподарство і який дозволяє розраховувати на отримання державного житла.

У розвинених країнах для домогосподарств, які не підпадають під програми надання державного житла, передбачені різні іпотечні програми.

Цікавим досвідом фінансування доступного житла є, так звана, «німецька схема» заснована на системі будівельноощадних кас (БОК). Дана система набула поширення по всій Європі. У цьому випадку, квартира протягом усього процесу залишається у власності БОК до повної виплати покупцем суми. БОК займають близько 30% усієї німецької індустрії житла, в інших європейських державах цей відсоток дещо нижчий, але також значний. Термін внесення передоплати – 5 років, передплата звичайно дорівнює від 30 до 40 % від вартості житла. Максимальний термін кредитування – від 12 до 18 років, мінімального терміну не існує, штрафів за дострокове погашення не передбачено. Ставка коливається від 3 до 5 % річних. Державою практикуються різного роду субсидії для пільгових категорій громадян і для молодих державних службовців, що мають родину і дітей. Особливо така практика субсидування поширена у Швеції. Окремим варіантом БОК є некомерційні і контрольовані державою житлові товариства у Великобританії і Гонконзі [13].

Китайська система іпотеки близька до німецької. У Китаї існують житлові акціонерні товариства (ЖАТ), які дещо схожі на БОК. ЖАТ прийшли на зміну житловим зобов'язанням державних підприємств перед своїми співробітниками. Це комерційні організації, незалежні від держави, яким державні підприємства передали свій житловий фонд.

Житлові витрати виводяться з бюджету підприємства, житло або здається в оренду, або продається, а за рахунок виключення з бюджету підприємства витрат на придбання і утримання житла формується ресурс для підвищення зарплати співробітникам, що компенсує їм витрати на оренду чи придбання житла за ринковими цінами. Фінансування схем здійснюється комерційними банками.

На основі досвіду ЖАТ був прийнятий "Національний проект зручного житла". По цій програмі в Пекіні, Шанхаї і ряді інших великих міст було продане житло, надане державою підприємствам для своїх співробітників. Також поширена практика фондів житлових заощаджень, куди, як у пенсійний фонд, відраховуються підприємством гроші з зарплати співробітника (5% на місяць) [13].

В багатьох країнах світу доступне житло підтримується також різноманітними іншими способами – зокрема, державними субсидіями, грантами, гарантіями і податковими пільгами. Наприклад, організація, що видала громадянину іпотечну позику на житло, у свою чергу, одержує гарантію держави (центральної чи місцевої влади). Одночасно позичальнику видається субсидія, що знижує процентну ставку по кредиту до прийнятних розмірів. Пільги по іпотечних відсотках практикуються в Бельгії, Великобританії, Голландії, Данії, Ірландії і Франції.

Не менш важливою характеристикою якості життя домогосподарств є наявність товарів тривалого користування (автомобілі, мотоцикли, холодильники, пральні та посудомийні машини та ін.)

Л. П. Кураков у енциклопедичному словнику економіки та права визначає товари тривалого користування, як товари, що використовуються споживачами протягом довготривалого часу, декількох місяців, років [14].

У радянському суспільстві переважна більшість товарів тривалого користування була не необхідністю, а предметом розкоші. Так, наявність кольорового телевізора та магнітофона вважалась ознакою заможності та наявності відповідних «зв'язків» у сфері торгівлі. Такі товари, як пральні машини, холодильники були у користуванні переважно міських домогосподарств, в той час як сільські родини таких товарів зазвичай не мали [15].

На сьогодні витрати домогосподарств на товари довготривалого користування складають приблизно 10-20 %. Впродовж останніх років у цілому по країні частка домогосподарств, що не мають більшості товарів тривалого вжитку, поступово знижується, тобто рівень забезпеченості такими товарами покращується.

Так, за даними Державної Служби Статистики, у середньому на 100 домогосподарств приходиться 23 автомобілі, з них 79 % імпортного виробництва та 21 % — вітчизняного. Майже 98 % домогосподарств мають холодильники, 88 % — пральні машини та лише 1,5 % домогосподарств мають посудомийні машини [10].

Окремо слід торкнутися теми забезпеченості автомобілями. Нині, як і раніше, автомобіль є малодоступним для широких верств населення і залишається предметом розкоші, а не засобом пересування (рівень забезпеченості домогосподарств автомобілями майже не змінюється і залишається стабільно невисоким протягом років). Змінилися лише причини: якщо раніше це були черги на придбання нових авто та значне перевищення попиту над пропозицією на такі, що були у вжитку, то сьогодні — це низька платоспроможність населення [15].

У порівнянні з країнами з розвинутою економікою, то в Австралії на 100 домогосподарств – 72 автомобіля, в США – 81 автомобіль, Канаді – 62 автомобіля [16].

Одним із варіантів поліпшення ситуації з придбанням авто, яким і користується більшість населення у розвинутих країнах, може бути купівля автомобіля в кредит. Однак умови кредитування, що сьогодні пропонують банки, є доволі жорсткими і в багатьох випадках – неприйнятними для громадян. Так, більшість банків вимагають від клієнтів сплатити аванс у розмірі 30% і більше від вартості авто, кредит видають на термін від 2 до 7 років під 25–30% річних [17]. А це означає, що за 2 роки особа, що купила автомобіль у кредит, повинна виплатити банку додатково в середньому ще половину його вартості. До того ж, в умовах нестабільності, а тим більше кризи, виплата кредиту стає важким тягарем для більшості пересічних громадян.

В середньому по країні частка домогосподарств, які не мають певних товарів тривалого користування, поступово зменшується, але досі залишається залежність між забезпеченістю цими товарами та типом населеного пункту, в якому знаходиться домогосподарство: показники наявності окремих товарів тривалого вжитку в сільській місцевості нижчі за показники по містах. До того ж, позитивні зміни, що відбувались протягом останніх років, мають більш виражений характер саме в містах [16].

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно підкреслити те, що моніторинг є складним процесом збору та оброблення кількісної і якісної інформації. Він застосовується у технічних, соціальних, економічних та інших сферах практичної діяльності.

З економічної точки зору моніторинг характеризується як вид спостереження, до якого входять систематичне спостереження за будь-якими господарськими процесами та явищами, оцінка та прогнозування економічних тенденцій. В даному випадку автором була використана систему соціально-економічного моніторингу на прикладі дослідження якості життя

домогосподарств, які в свою чергу представляють практично всі прошарки суспільства.

Окрім загальноприйнятих класифікацій домогосподарств (міські, сільські, сімейні, несімейні, суспільні та ін.), автором запропоноване поєднання їх за соціально-статусною ознакою. Завдяки цій ознаці домогосподарства можна розглядати під призмою положення суб'єкта в системі соціальних відносин.

Підсумовуючи проведений автором моніторинг якості життя домогосподарств, варто зазначити, що не зважаючи на кризові потрясіння нашої країни, домогосподарства витрачають від 10 % до 20 % свого доходу на придбання товарів довготривалого використання, та, на жаль, не всі домогосподарства мають змогу за таких умов відкладати кошти на придбання автомобіля або покращення житлових умов, або на оплату кредиту на кілька місяців наперед, і тому робити заощадження з метою їх подальшого використання як інвестиційних ресурсів, немає можливостей.

Проведення моніторингу якості життя домогосподарств необхідно здійснювати, перш за все, на державному рівні, що є однією з головних умов для стабільного соціально-економічного розвитку держави. Такі дослідження дають змогу прогнозувати подальший розвиток суспільного благополуччя та приймати конкретні заходи, щодо покращення умов життя домогосподарств на прикладах соціально-орієнтованих країн. Тому процес моніторингу є одним з діючих методів виявлення та своєчасного реагування на проблеми, які виникають у процесі життєдіяльності домогосподарств.

Список використаних джерел:

1. Кузнєцов А. С. Великий тлумачний словник / А. С. Кузнєцов. // СПб.: «Норіт», 2000.- 563 с.
2. Кушлін В. П. Сучасна ринкова економіка. Енциклопедичний словник / В. П. Кушлін, В. П. Чичканов // М.: «РАГС», 2004. – 250 с.

3. Кібанов О. Я. Управління персоналом: енциклопедичний словник / О. Я. Кібанов // М.: «Інфра – М», 1998. – 183 с.
4. Осипов Г. В. Соціологічний енциклопедичний словник / Г. В. Осипов, Л. М. Млсквичов // М.: «Норма», - 2008. – 170 с.
5. Економічний моніторинг як спосіб економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.ru/5_5474_ekonomicheskij-monitoring-kak-sposob-ekonomicheskikh-issledovaniy.html
6. Рощина Я. М. Основи моделювання економічної поведінки домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
7. Гладій М. Регіональний менеджмент і моніторинг / М. Гладій, М. Долішній, С. Писаренко, М. Янків // Львів – ІРД НАНАУ, 2000.
8. Халіна В. М. Фінансово – економічний моніторинг діяльності підприємства: теоретичні аспекти // Економіка підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://finansovo-ekonomichniy-monitoring-diyalnosti-pidpriemstva-teoretichni.pdf&name=finansovo-ekonomichniy-monitoring-diyalnosti-pidpriemstva-teoretichni](https://finansovo-ekonomichniy-monitoring-diyalnosti-pidpriemstva-teoretichni-aspekti.pdf&name=finansovo-ekonomichniy-monitoring-diyalnosti-pidpriemstva-teoretichni) page=1
9. Лученко О. І. Теоретичні аспекти життєвого рівня домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvuu/Ekon/2012_36/statti/1_4.htm
10. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrcensus.gov.ua/information/definition
11. Гончарова С. Ю. Соціальна стратифікація сучасного суспільства / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти : матеріали всеукраїнської науково-практичної V конференції молодих учених та студентів, м. Харків, 28 березня 2014 року. – Дніпропетровськ : Середняк Т.К., 2014. – С. 1072 – 1076.
12. Family and Community Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.housing.nsw.gov.au.

13. Поворзник В. Відділ економічної та соціальної стратегії. Додаток до аналітичної записки. Досвід житлової політики зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/May08/10.htm>
14. Кураков Л. П. Енциклопедичний словник економіки та права / Л. П. Кураков // М.- «Вуз и школа», 2004. – 186 с.
15. Новіков В. М. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції [колективна монографія] / В. М. Новіков // Київ – Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ, 2012. – 26 с.
16. Список країн по кількості автомобілів на 1000 осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://key-dom.com/pages/spisok-stran-po-kolichestvu-avtomobiley-na-1000-chelovek.html>
17. Експрес кредит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkiv-avto.ukravto.ua/credit>